

Кредитга лаёқатлилики баҳолаш мезон(критерий)лари кўпайтирилди ва уларнинг ҳисоблаш усуллари такомиллаштирилди, яъни аниқлики таъминлаш даражаси оширилди.

Амалдаги баҳолашдан фарқли равишда кредитга лаёқатлилиқ ҳолати бешта синф асосида амалга оширилади. Бу билан кредитга лаёқатли корхоналарни танлаш имконияти кўпаяди.

“Кредитга лаёқатлилиқ таҳлилининг скоринг модели”ни бошқа усулларга нисбатан яна бир афзал жиҳати унда маълумотлар автоматлаштирилган тизимда қайта ишланишидир. Бунда:

- инсон омили таъсири камаяди;
- жорий харажатлар қисқаришига олиб келади;
- операциял рискни камайтиришга имкон беради;
- кредитга лаёқатлилики баҳолаш қисқа вақтда амалга оширилади;

- мижоз учун ўзи тақдим этган маълумотлар асосида кредитга лаёқатлилики баҳоланиши банкга нисбатан ишончини ортишига олиб келади;

- мижоз фаолиятини доимий равишда ўтган давр маълумотлари билан таққослаб ўзгаришига сунъий интеллект орқали баҳолаб боради.

SUN'IIY INTELLEKT VA BIG DATA TEXNOLOGIYALARINING SOLIQ TIZIMIDA QO'LLANILISHI

Turaev Shavkat Shuhratovich
O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi
Davlat boshqaruvi akademiyasi “Iqtisodiyot va moliya”
kafedrasi mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Bugungi kunda soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlash, sohadagi firibgarliklari va ma'lumotlarni saqlash, qayta ishlash, tahlil qilishning hozirgi holatida milliy hamda xalqaro darajada bir muncha muammolar mavjud. Masalan, Soliq, Adliya Tarmoqlari (Tax Justice Network) tashkilotining 2020-yilgi hisobotida soliq firibgarligi va soliq to'lashdan bo'yin tovlash natijasida butun dunyo davlatlari yiliga 427 milliard AQSH dollari miqdorida ziyon ko'rishmoqda. Birgina AQSHning o'zi har yili soliq to'lashdan bo'yin tovlash tufayli 188,8 milliard dollar yo'qotadi, Xitoy va Yaponiyaning bu boradagi yillik

zararlari tegishli ravishda 66,8 va 46,9 milliard dollarni tashkil etmoqda.

Mamlakatimizda soliq tizimida elektron davlat xizmatlari va axborot tizimlari orqali ma'lumotlar bazasiga tushayotgan murojaatlar soni yildan-yilga keskin oshib borayotganligi sababli ma'lumotlarni tezkorlik bilan tahlil qilishni takomillashtirishni kun tartibiga qo'ymoqda. Davlat soliq qo'mitasining mavjud server qurilmalarining xotira hajmi bugungi kunda 90 foiz band. Ma'lumotlarni qayta ishlash markazi qurilmalari eskirganligi hamda elektron hisobvara-fakturalar va onlayn nazorat kassa mashinalari hamda tashqi manbalar orqali shakllangan katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash va tezkor tahlil qilish uchun mavjud serverlar quvvati yetishmasligi holatlari yuzaga kelib turibdi. Bu borada sun'iy intellekt va katta hajimli ma'lumotlar texnologiyalarini joriy etish qo'l keladi.

Mamlakatimizda sun'iy intellekt sohasini rivojlantirish uchun bir qancha qaror va farmonlar qabul qilinmoqda. Shulardan biri 2021 yilning 17 fevral kuni "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori qabul qilindi.

Mazkur Qarordan ko'zlangan maqsad — "Raqamli O'zbekiston – 2030" Strategiyasiga muvofiq sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish va ularni mamlakatimizda keng qo'llash, raqamli ma'lumotlardan foydalanish imkoniyatini va ularning yuqori sifatini ta'minlash, ushbu sohada malakali kadrlar tayyorlash uchun qulay shart-sharoitlar yaratishdir. Qarorda sun'iy intellekt texnologiyalarining qaysi sohalarda qay tarzda qo'llanilishi, bu borada ko'zda tutilgan vazifalar ham to'liq o'z aksini topgan.

Xususan, soliq sohasida yuridik shaxslarning soliq tushumlarini tahlil qilish, soliq to'lovlaridagi tafovutlarni aniqlashda sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash, transport sohasida esa lokomotivlarni boshqarish jarayonida ularning harakatini kuzatib borish va xavfli vaziyatlarda mashinistlarni ogohlantirishda, jamoat transporti harakatini tahlil qilish va ularning optimal yo'nalishlarini aniqlashda, shuningdek, avtomobil harakatini va transportdagi tirbandliklarni monitoring qilishda sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash vazifalari belgilangan.

Hozirgi kunda ko'plab mamlakatlar sog'liqni saqlash, transport, mudofaa va milliy xavfsizlik kabi ko'plab sohalarda sun'iy intellekt afzalliklaridan foydalanib kelmoqda. PricewaterhouseCoopers (PwC) konsalting kompaniyasi tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, global sun'iy intellekt 2030-yilga kelib jahon iqtisodiyotiga 15,7 milliard trillion AQSH dollarimiqdorida hissa qo'shishi

kutilmoqda. Bu jahon yalpi ichki mahsulotini 26 foizga o'sishiga olib keladi.

Xorijda sun'iy intellekt texnologiyasini o'z soliq tizimida qo'llayotgan mamlakatlar soni yildan yilga ortib bormoqda. Jumladan, Daniya 2018-yilda soliq to'lashdan bo'yin tovlash natijasida qariyb 325 million AQSH dollari zarar ko'rgan. Mamlakat hukumati sun'iy intellekt vositalarini o'z soliq tizimiga tatbiq etishi natijasida soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlashning har 100 holatidan 85 tasini muvaffaqiyatli aniqladi. Shuningdek Hindiston hukumati soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlash bilan kurashish va soxta firmalarni aniqlash uchun sun'iy intellekt vositasidan foydalanishga kirishgan yetakchi mamlakatlar qatorida turadi.

Negaki, soliq ma'murchiligiga sun'iy intellektni joriy etilishi quyidagi afzalliklarga ega bo'lish imkoniyatini beradi. Jumladan, ayni kunda soliq to'lashdan bo'yin tovlash holatlarini aniqlash, soliq idoralari soliq auditi jarayonida firibgarlikni aniqlashga harakat qilishadi. Hujjatlar to'plamidan aniq ma'lumotlarni topish bu pichan ichidan igna qidirish kabi zahmatni talab qiladi. Aslida algoritmlaridan foydalanib, katta miqdordagi ma'lumotlarda noodatiy yozuvlarni aniqlay oladigan, sun'iy aqlni qo'llab-quvvatlaydigan tizimlarni yaratish mumkin.

Sun'iy intellekt yordamida avtomatlashtirilgan kompyuterlar soliq ma'lumotlarini prognoz va tahlil qilish uchun sarf-xarajatlarni kamaytirishda ham katta imkoniyatga ega. Bunday ma'lumotlardan foydalanib yillik o'zgarishlarni kuzatib borish va mablag'larni tejash mumkin.

Raqamli texnologiyalar taraqqiy etgan asrda eng muhim omil bu ma'lumotlar hisoblanadi. Ularni to'plab, o'rganishlar asosida xulosalar chiqarishda Big Data texnologiyasining ahamiyati katta. Undan ko'pincha salmoqli ma'lumotlarning prognozli tahlillariga yoki ma'lumotlardan qiymat chiqarib olishning boshqa usullariga murojaat qilishda ham foydalaniladi. Big Data texnologiyalaridan olinadigan daromadlar yildan yilga o'sib bormoqda. U 2019-yilda 189,1 milliard dollarni tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda 274,3 milliard dollarga etishi kutilmoqda. AQSH, Avstraliya kabi mamlakatlarda katta hajmli ma'lumotlar texnologiyalarini rivojlantirish va moliyalashtirish bo'yicha maxsus davlat dasturlari ishlab chiqilgan.

Davlatimiz rahbarining yuqorida qayd etilgan "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi hamda Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 5-iyundagi "Soliq ma'muriyatchiligida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlariga asosan,

2022-yilning may oyiga borib, soliq sohasida yuridik shaxslarning soliq tushumlarini tahlil qilish, soliq to'lovlaridagi tafovutlarni aniqlashda sun'iy intellekt texnologiyalarini qo'llash dasturiy ta'minotni ishlab chiqish va tajriba-sinov loyihasini joriy etish belgilangan, 2023-yil iyuniga kelib esa, katta hajmdagi ma'lumotlarni boshqarish va tahlil qilish imkonini beruvchi "Big Data" texnologiyalarini yo'lga qo'yish mo'ljallanmoqda.

Jahon tajribasi ko'rsatib turibdiki, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalari soliq idoralari ishini jadalashtirishga, shu bilan birga, "elektron hukumat" faoliyati samaradorligining oshishini hamda mamlakatda "raqamli iqtisodiyot"ning rivojlanishiga va eng muhimi, yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirishga ham yordam beradi.

ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ЭКОНОМИКЕ

Джуманиязова М.Ю.,
ТМИ «Электронная коммерция и
цифровая экономика», доцент

Международные экономические отношения сегодня претерпевают состояние глубокого кризиса, в этой связи возникает острая необходимость трансформации подходов к реализации дипломатической и торговой деятельности. В целях перестройки межгосударственного взаимодействия наиболее эффективным способом является применение ряда достижений научно-технического прогресса (НТП), к примеру искусственного интеллекта (ИИ), который уже используется в сфере международной дипломатии и торговли. В частности, решения, принимаемые с использованием возможностей ИИ, активно применяются в Китае в целях проработки дипломатических сценариев развития событий. Зарубежный опыт показывает, что более широкое применение алгоритмов искусственного интеллекта осуществляется в рамках экономической дипломатии применительно к проведению торговых переговоров. Следует отметить особую важность открытия возможностей ИИ и для развивающихся стран, ибо это позволит заключать международные договоры и способствовать развитию взаимовыгодного и эффективного торгового сотрудничества. Сегодня искусственный интеллект (ИИ),